

УДК 658.14/.17+658.16

І.В. Троц

Хмельницький національний університет

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ БАНКРУТСТВА ТА ПРИЧИНИ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ

У статті досліджені підходи щодо визначення банкрутства, наведені та охарактеризовані його основні види, а також проаналізовані і згруповані чинники, що зумовлюють виникнення банкрутства підприємства у сучасних умовах розвитку.

Ключові слова: банкрутство, види банкрутства, зовнішні та внутрішні чинники банкрутства підприємства.

В статье исследованы подходы к определению банкротства, приведены и охарактеризованы его основные виды, а также проанализированы и сгруппированы причины, обуславливающие возникновение банкротства предприятия в современных условиях развития.

Ключевые слова: банкротство, виды банкротства, внешние и внутренние факторы банкротства предприятия.

The article explores approaches of definition of bankruptcy, the main types of bankruptcy are outlined and described, the causes of bankruptcy in the modern conditions of development are analyzed and grouped.

Key words: bankruptcy, types of bankruptcy, external and internal factors of bankruptcy of enterprise.

За сучасних умов розвитку економіки рівень збанкрутілих підприємств невідомо зростає. Неплатоспроможність, збитковість, криза платежів і як наслідок банкрутство є сьогодні характерними для більшості українських підприємств. Саме тому питання банкрутства є досить актуальним у сучасних умовах розвитку.

Аналіз основних досліджень і публікацій показав, що навколо проблеми банкрутства зосереджена значна увага багатьох науковців. Питання банкрутства підприємства досліджували такі сучасні науковці, як Базилінська О.Я. [1], Ларіонова К.Л. [5], Подольська В.О. [9], Шморгун Н.П. [12], Яблонська А.С. [13] та інші. Досить детально питання банкрутства вивчав Терещенко О.О. [10]. Однак, незважаючи на це, проблема банкрутства не втрачає актуальності і має багато не розглянутих питань і потребує подальшого дослідження та розвитку. А саме, потребує уточнення понятійний апарат та проблеми питання визначення ймовірності банкрутства підприємства шляхом ідентифікації основних чинників, що зумовлюють його виникнення.

Метою роботи є дослідження існуючого понятійного апарату щодо питання банкрутства, характеристика видів банкрутства та виділення основних причин, що його зумовлюють у сучасних умовах розвитку.

Поставлена мета обумовлює вирішення наступних завдань:

- дослідити та уточнити понятійний апарат щодо питання банкрутства у економічному та юридичному розрізі;
- визначити основні види банкрутства підприємства та їх основні характеристики;
- проаналізувати та охарактеризувати основні фактори та причини виникнення кризових явищ, що ведуть до неплатоспроможності та банкрутства підприємства.

У практиці розвитку країн із ринковою економікою банкрутство виступає як механізм регулювання та саморегулювання економіки і, насамперед, дотримання виконання зобов'язань суб'єктами господарювання. Банкрутство як елемент ринкових відносин стало реальністю і сучасної української економіки [9, с. 157].

Аналіз економічної літератури показав, що *існують різні підходи щодо визначення поняття банкрутства*. Взагалі, поняття «банкрутство» – італійського походження. У дослівному розумінні банкрутство означає відмову громадянина або фірми сплачувати за власними борговими зобов'язаннями через брак коштів. Асоціативно це пов'язують більшою мірою з фінансовими установами, банками. Однак в умовах ринку банкрутом може виявитися будь-яка виробнича система [8, с. 10].

Шеремет А.Д. під банкрутством суб'єкта господарювання розуміє його нездатність фінансувати поточну операційну діяльність і погасити термінові зобов'язання. Автор зазначає, що банкрутство є наслідком розбалансованості економічного механізму відтворення капіталу суб'єкта господарювання, результатом його неефективної цінової, інвестиційної і фінансової політики.

Білоліпецький Н.П. дає визначення банкрутства суб'єкта господарювання, як його крах, викликаний технічною або фізичною нездатністю суб'єкта господарювання погасити взяті на себе фінансові зобов'язання. Банкрутство суб'єкта господарювання – це стан, коли реальна ринкова вартість активів фірми нижче суми їх зобов'язань.

На думку Скворцова М.М., банкрутство означає фінансову неспроможність підприємства, що виявляється в перевищенні витрат на виробництво продукції над виторгом від її реалізації [9, с. 158].

За Шморгуном Н.П. банкрутство (фінансовий крах) (*bankruptcy*) – це документально підтверджена нездатність суб'єкта господарювання платити за своїми зобов'язаннями і фінансувати основну поточну діяльність у зв'язку з відсутністю коштів. Такий стан підприємства, на думку автора, свідчить про погіршення всіх показників, що визначають його фінансову стійкість [12, с. 88].

Базилінська О.Я. визначає банкрутство (*Bankruptcy*) як неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями та виконувати зобов'язання перед бюджетом [1, с. 200].

Отже, як бачимо, банкрутство є складним процесом, його можна охарактеризувати з різних сторін – юридичної, управлінської, організаційної, фінансової тощо. Саме тому нами було згруповано основні підходи щодо визначення поняття банкрутства у юридичному та економічному аспектах, які представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Основні підходи щодо визначення поняття банкрутства у юридичному та економічному аспектах

	Визначення поняття	Джерело інформації, автор
Юридичний аспект	Банкрутство – це нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури	Господарський Кодекс України (ст.209) м.Київ, 16 січня 2003 року N 436-IV [2]
	Банкрутство – визнана арбітражним судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури	Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом (Про банкрутство)» (ст.1) м. Київ, 14 травня 1992 року N 2343-XII [3]
	Банкрутство – це неспроможність юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності у встановлений строк задовольнити вимоги кредиторів, повернути кредити банку та забезпечити обов'язкові платежі до бюджету	Методичні рекомендації НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України "Про банкрутство" (п.2) від 21.07.94р. N 23012/105 [6]

Продовження табл. 1

Визначення поняття		Джерело інформації, автор
Юридичний аспект	Банкрутство – неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями, що може бути зумовлена конкуренцією, некомпетентним управлінням, біржовими спекуляціями тощо	Методичні рекомендації Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств (розд.2) 28.07.2006 [7]
	Банкрутство – це одна із юридичних підстав ліквідації підприємства, яка виявляється у неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити у встановлений для цього термін пред'явлені йому кредиторами вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом	Яблонська А.С. [13]
	Банкрутство – встановлена господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність, і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів він здатний лише через застосування ліквідаційної процедури	Філімонов О. С. [11]
Економічний аспект	Банкрутство підприємств – це наслідок глибокої фінансової кризи, система заходів щодо управління якою не дала позитивних результатів	Терещенко О.О. [10]
	Банкрутство (дослівно з італійс.) – відмова громадянина або фірми сплачувати за власними борговими зобов'язаннями через брак коштів	Пепа Т.В. [8]
	Банкрутство – це нездатність суб'єкта господарювання фінансувати свою поточну операційну діяльність і погасити термінові зобов'язання	Шеремет А.Д. [9]
	Банкрутство суб'єкта господарювання – це крах, викликаний технічною або фізичною нездатністю суб'єкта господарювання погасити взяті на себе фінансові зобов'язання	Білоліпецький Н.П. [9]
	Банкрутство означає фінансову неспроможність підприємства, що виявляється в перевищенні витрат на виробництво продукції над вииторгом від її реалізації	Скворцов М.М. [9]
	Банкрутство (фінансовий крах) (bankruptcy) – це документально підтверджена нездатність суб'єкта господарювання платити за своїми зобов'язаннями і фінансувати основну поточну діяльність у зв'язку з відсутністю коштів	Шморгун Н.П. [12]
	Банкрутство (Bankruptcy) – це неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями та виконувати зобов'язання перед бюджетом	Базилінська О.Я. [1]

На думку автора, в табл. 1 наведені визначення, які найбільш точно і глибоко характеризують поняття банкрутства і найкраще відображають його сутність. В цілому можна констатувати – процедура банкрутства є кінцевою стадією невдалого функціонування підприємства.

Різні погляди також виникають у різних авторів [1; 9; 12] щодо виділення основних видів банкрутства. Так, Шморгун Н.П. [12] виокремлює серед *основних видів банкрутства* лише три види, а саме – випадкове, навмисне, необережне. Характеристика даних видів банкрутства та причини їх виникнення представлені в табл. 2 [12, с. 88].

Отже, за Базилінською, *приховане банкрутство* виникає у випадку навмисного приховування факту стійкої фінансової неспроможності підприємства та пов'язаного з цим подання недостовірної інформації кредиторам, державним органам, іншим зацікавленим особам; а *умисне банкрутство* – це свідоме доведення підприємства до стійкої фінансової неспроможності. Також, автор розглядає *фіктивне*

банкрутство як результат свідомого поширення підприємством інформації щодо своєї фінансової неспроможності, щоб ухилитися від оплати зобов'язань [1, с. 200].

Таблиця 2. Основні види банкрутства

Вид банкрутства	Причини банкрутства
Випадкове	Наслідок надзвичайних обставин (стихійні лиха, військові дії), політична нестабільність, економічна криза (загальний спад виробництва, банкрутство боржників і т.д.)
Навмисне	Результат спеціального приховування власного майна з метою несплати боргів кредиторам
Необережне	Результат неефективної роботи, проведення ризикованих операцій

Подольська О.Я. розрізняє наступні види банкрутства підприємства: реальне, фіктивне, технічне, навмисне, які наведені нижче на рис. 1 [9, с. 159].

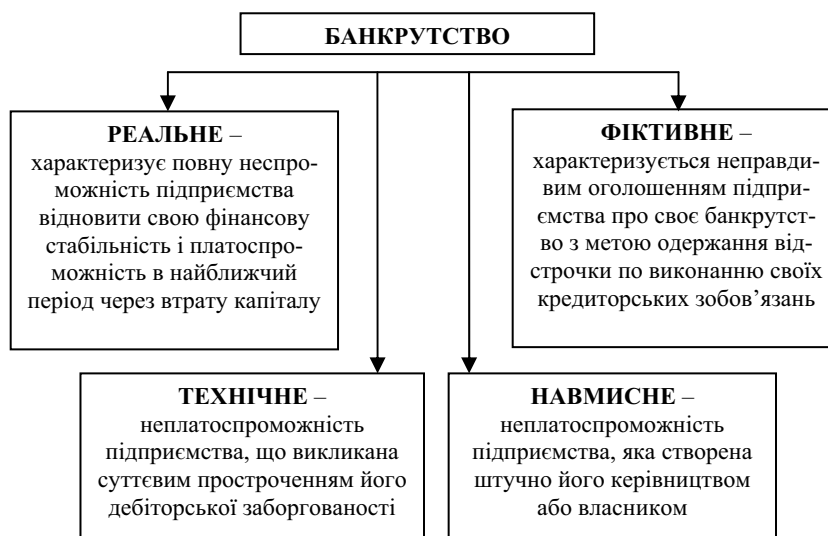

Рис. 1. Види банкрутства підприємства

Отже, як бачимо з рис.1, Подольська О.Я. виділяє ще два види банкрутства, відмінних від тих, що були запропоновані попередніми авторами.

Таким чином, проаналізувавши можливі види банкрутства підприємств, що наводяться різними авторами, можемо дійти висновку, що вид банкрутства безпосередньо залежить від істинної причини його виникнення, і відповідно до неї й ідентифікується той чи інший вид банкрутства. Визначення виду банкрутства є важливим не лише для його економічної оцінки. Воно також має правовий характер, оскільки поняття «фіктивне банкрутство» та «навмисне банкрутство» застосовуються в кримінальному праві України, і саме за ці види банкрутства власник підприємства несе кримінальну відповідальність (стаття 156 Кримінального кодексу України) [4].

Особливої уваги потребує детальне вивчення причин виникнення банкрутства, що у свою чергу, допомогло б у розробці конкретних шляхів недопущення банкрутства. Це є вкрай необхідним, особливо в сучасних умовах, оскільки на сьогодні більшість українських підприємств характеризується майже однаковим колом

проблем. Серед останніх найбільш поширеними є: зміна економічного середовища, в якому вони існують; втрата традиційних ринків збуту власної продукції; зміна системи планування, яка призводить до порушення ритмічності виробничої діяльності; нестабільність правового поля.

Як зазначено Базилінською О.Я., за умов ринкової економіки підприємства постійно перебувають під впливом несприятливих внутрішніх і зовнішніх чинників, які можуть призвести до недостатності активів у ліквідній формі та банкрутства [1].

Всі автори, які розглядали питання банкрутства підприємств, поділяють фактори (причини) виникнення банкрутства на зовнішні (екзогенні) і внутрішні (ендогенні). Після проведення порівняльного аналізу щодо визначення основних чинників банкрутства, що виділяють сучасні автори [1; 5; 9–10; 12], всі вони були згруповані в табл. 3.

Таблиця 3. Основні фактори (причини) виникнення банкрутства

Автор	Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
Подольська В.О. [9]	<ul style="list-style-type: none"> - спад виробництва; - збільшення кількості збиткових підприємств; - неплатоспроможність підприємств-партнерів; - політична нестабільність держави; - недосконалість законодавства; - високий рівень податків; - структура та рівень добробуту населення; - розмір і структура споживання; - платоспроможний попит населення; - посилення міжнародної конкуренції; - банкрутство боржників підприємства; - загальний розвиток науки і техніки; - рівень технологій тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит власних оборотних активів; - недосконалість механізму ціноутворення; - бездіяльність юридичних служб підприємства; - відсутність контролю за договірними відносинами; - значна питома вага непродуктивних витрат; - зростання дебіторської та кредиторської заборгованості; - неефективне використання ресурсів; - збільшення витрат; - збиткова діяльність підприємства та ін.
Базилінська О.Я. [1]	<ul style="list-style-type: none"> - макроекономічна нестабільність; - значний рівень інфляції; - криза окремої галузі; - сезонні коливання; - посилення монополізму на ринку; - дискримінація підприємства органами влади та управління; - погіршення криміногенної ситуації тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - неефективність операційної, інвестиційної та фінансової діяльності; - низька якість менеджменту; - низький рівень кваліфікації персоналу; - блокування інновацій та раціоналізаторства; - нерозвинутість фінансового контролінгу тощо
Терещенко О.О. [10]	<ul style="list-style-type: none"> - зміна кон'юнктури в економіці в цілому; - зменшення купівельної спроможності населення; - нестабільність господарського та податкового законодавства; - нестабільність фінансового та валютного ринків; - посилення конкуренції в галузі; - політична нестабільність у країні місцезнаходження підприємства або в країнах підприємств – постачальників сировини (споживачів продукції); - конфлікти між засновниками (власниками) 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит в організаційній структурі; - недоліки у виробничій сфері; - прорахунки в галузі постачання; - низький рівень маркетингу; - втрата ринків збуту продукції. - дефіцит у фінансуванні

Продовження табл. 3

Автор	Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
Шморгун Н.П. [11]	<ul style="list-style-type: none"> - кризовий стан економіки: інфляція, загальний спад виробництва, нестабільність фінансової системи, зростання цін на ресурси; - зміна кон'юнктури ринку; - неплатоспроможність та банкрутство партнерів; - жорстка фіскальна політика держави (високий рівень податків). - нестабільна політична ситуація в країні; - зміна зовнішньоекономічної політики держави; - антимонопольна політика держави; - неудоконаленість законодавства тощо; - зміна чисельності та складу населення; - рівень та структура споживання; - життєвий рівень та платоспроможність населення; - стихійне лихо, тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень техніки, технології; - виробництво неконкурентоспроможної продукції; - низький рівень організації виробництва; - зниження ефективності використання виробничих ресурсів, виробничих потужностей; - створення понаднормових залишків запасів; - уповільнення обігу капіталу, створення його дефіциту, - використання позик на не вигідних умовах, - збільшення фінансових витрат; - зниження показників рентабельності; - погана якість клієнтури підприємства, що платить із запізненням, або не платить і веде до ланцюгового банкрутства; - відсутність портфеля замовлень, що веде до зменшення обсягів реалізації, грошового потоку, зростання кредиторської заборгованості; - швидке та непланове розширення діяльності

Отже, як бачимо з табл. 3, як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що призводять до виникнення банкрутства підприємства, є дуже багато, тому, на думку автора, їх слід об'єднати в означені нижче групи. Зовнішні причини виникнення банкрутства можна загалом об'єднати у такі групи факторів як: економічні, політичні, демографічні, природні. Щодо внутрішніх причин виникнення банкрутства, найбільш доцільним автор вважає їх наступне групування: виробничі фактори, фактори з управління, планування, організації та контролю.

Ларіонова К.Л. і Капінос Г.І. [5] виокремили фактори неплатоспроможності, що характерні саме для українських підприємств, які детально представлені на рис. 2 [5, с. 54].

За даними рис. 2 видно, що сьогодні існує значна кількість факторів неплатоспроможності, і розглядати їх слід з врахуванням не лише внутрішніх, але і зовнішніх загроз, що **дасть можливість оцінити реальний стан підприємства і взяти всі можливі контрзаходи по ліквідації негативних факторів і запобіганню банкрутству.**

В результаті проведеного дослідження можемо дійти висновку, що сьогодні існує значна кількість причин, що можуть спровокувати виникнення банкрутства підприємства, які детально розглянули Базилінська О.Я. [1], Подольська О.В. [9], Терещенко О.О. [10], Шморгун Н.П. [12] та ін. У сьогоднішніх умовах для ефективного функціонування на ринку необхідно керувати впливом факторів не тільки внутрішніх, але й зовнішніх.

Від керівника, менеджера залежить життєздатність підприємства. Тому менеджер зобов'язаний вміти виявляти основні фактори, що впливають на організацію.

Він повинен знайти і запропонувати найбільш раціональні способи реагування на зовнішні ризики, обумовлені невизначеністю зовнішнього середовища. Чим більше виявлено неясностей, тим більший ризик, тим складніше приймати ефективні рішення.

Рис. 2. Основні фактори неплатоспроможності українських підприємств

Слід відзначити, що виходячи з вищевказаного, *прогнозування банкрутства стає першочерговою необхідністю, що дасть можливість виявити основні проблеми і недоліки в роботі підприємства, а також врахувати вплив різноманітних зовнішніх чинників, і в результаті спрогнозувати ймовірність банкрутства і вжити заходів для його уникнення.*

У зв'язку з цим автором визначено перспективи досліджень в контексті зазначених проблем, що дасть змогу продовжити дослідження питання попередження та прогнозування банкрутства підприємств. Важливо відзначити, що для підприємства важливо вчасно виявити «хворобу», встановити правильний діагноз, зрозуміти причини негараздів і наслідки.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. / О.Я. Базилінська. – К.: ЦУЛ, 2009. – 328 с.
2. Господарський Кодекс України, 16 січня 2003 року N 436-IV зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його

- банкрутом» (Про банкрутство), 14 травня 1992 року N 2343-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>
  5. Ларіонова К.Л., Капінос Г.І. Аналіз особливостей та сучасного розвитку інституту банкрутства та фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання Хмельницької області / К.Л. Ларіонова, Г.І. Капінос // Вісник Хмельницького національного університету – 2006. – № 4. – ТЗ. – С. 50–55.
  6. Методичні рекомендації Національного банку України щодо застосування комерційними банками Закону України «Про банкрутство» від 21.07.94р. N 23012/105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=v_105500-94
  7. Методичні рекомендації Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств 28.07.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626-06>
  8. Пепа Т.В. Управління фінансовою санацією підприємств: навч. посіб. / Т.В. Пепа, В.О. Федорова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 440 с.
  9. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / В.О. Подольська, О.В. Ярш. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
  10. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 412 с.
  11. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: навч. посіб. / О.С. Філімоненков. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: МАУП, 2004. — 328 с.
  12. Шморгун Н.П. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Н.П. Шморгун, І.В. Головка. – К.: ЦНЛ, 2006. – 528 с.
  13. Яблонська А.С. Дільність арбітражних керуючих: нормативне врегулювання та необхідність законодавчого вдосконалення [Електронний ресурс] / А.С. Яблонська. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/?do=d&did=4793&sid=comments>

Надійшла до редколегії 06.05.2011